

Euroopan integraation merkitys taloustieteessä¹

Mika Widgrén

Professori

Turun kauppakorkeakoulu

Euroopan integraatio on toisen maailmansodan jälkeisessä taloushistoriassa pisimmälle edennyt esimerkki alueellisesta integraatiosta, regionalismista. Viimeisen 50 vuoden ajalta voidaan erottaa niin sanottu ensimmäinen regionalismi 1950–60 -luvulla sekä toinen uusi regionalismi 1980-luvun puolivälistä tähän päivään.

Teoria regionalismin taloudellisista vaikutuksista syntyi jo hieman ennen Euroopan integraation käynnistymistä. Teoriaa ei kirjoitettu, koska EEC syntyi, mutta myöhemmällä Euroopan integraatiolla oli keskeinen rooli, kun regionalismin klassista teoriaa kehitettiin ja tutkittiin empiirisesti. *Jakob Viner* (1950) erotteli kaksi regionalismin taloudellista hyvinvointivaikutusta: kaupan luomisen ja kaupan siirtymän. Kaupan luominen seuraa integroituvan alueen sisäisten ulkomaankaupan esteiden poistumisesta. Tämä lisää integraatioon osallistuvien maiden hyvinvointia vaihdannan ja erikoistumisen hyötyjen välityksellä. Samalla

kauppablokin ulkopuolisten maiden viejät menettävät markkinaosuuksiaan, koska vanhat kaupan esteet kohdistuvat edelleen niiden vientiin. Yksittäinen kauppablokin jäsenmaa kokee hyvinvointitappion, jos kaupan esteiden ero korvaa blokin ulkopuolisen tarjonnan tehotommalla sisäisellä tarjonnalla. Tätä kutsutaan kaupan siirtymäksi.

Vinerin teorian ydin on, että yleisesti ei voida sanoa, kumpi mainituista efekteistä on suurempi. Jos kaupan luominen ylittää siirtymän, tulliliitto lisää taloudellista hyvinvointia. Muussa tapauksessa ei.

Jos tulliliiton muodostaminen ei välttämättä lisää siihen osallistuvien maiden taloudellista hyvinvointia, miksi EU-integraation perustaksi luotiin tulliliitto? Vaihtoehtonahan voisi olla vapaakauppa-alue, kuten EFTA. EEC:stä poiknutta Euroopan integraatiota ei voidaakaan selittää kovin hyvin puhtaasti taloustieteellisin välinein, koska hankkeen syvällisempi tavoite oli rauhan ylläpitäminen. Vapaakauppa oli vain yksi väline sen tavoittelussa ja tulliliitto sopi siihen EEC:n tapauksessa paremmin jo senkin vuoksi, että samalla yhteisölle oli luo-

¹ Virkaanastujaisesityelmä Turun kauppakorkeakoulun 52. lukuvuoden avajaisissa 3.9.2001.

tava yhteinen päätöksenteko, joka institutionalsoi yhteistyön ja loi pohjaa tulevalle.

Vapaakauppasopimusten ongelma on lisäksi siinä, että tarvitaan ylimääräistä hallintoa tarkastamaan niin sanottuja alkuperäsääntöjä. Vapaakauppa-alue ei sido osallistuvien maiden kauppapolitiikkaa. Alkuperäsääntöjen tarkastuksilla taataan se, ettei mitään maata käytetä kauttakulkuväylänä matalampien kaupan esteiden vuoksi, vaan vapaakauppaetu annetaan ainoastaan alueen sisällä tuotetuille hyödykkeille. Samalla vapaakauppa-alueen sisälle muodostuu kuitenkin kustannuksia luova kaupan este, joka aiheuttaa taloudellisen tehottomuushaitan. Käytännössä EFTA sulii pois, kun EU-integraatio tiivistyi.

Euroopan integraatio alkutaival tarjosi taloustieteelliselle tutkimukselle oivallisen kentän arvioida sen hyvinvointivaikutuksia Vinerin määrittelemiä käsittein. Tutkimusten yksimielinen johtopäätös oli, että EEC:n muodostaminen oli luonut kauppaa ja että kaupan siirtymä on jäänyt käytännössä nolnaan (*Sapir* 1992 ja lähteet siinä). Joissakin arvioissa päädyttiin jopa siihen, että EEC olisi luonut kauppaa myös ulkoisesti itsensä ja muun maailman välillä. Tällöin Euroopan integraatio olisi hyödyttänyt myös muuta maailmaa. Euroopan integraation taloudelliset kaupan luomisen hyödyt on yleensä kuitenkin arvioitu varsin pieniksi. Voidaan kuitenkin varsin turvallisesti mielin väittää, että Euroopan integraatio oli ainoa alueellinen järjestely, joka jäi ensimmäisestä regionalismin vaiheesta jäljelle.

Teoreettisesti tulliliitto voi korjata kaupan siirtymän aiheuttamaa hyvinvointitappiota itselleen, jos se kykenee vaikuttamaan ulkomaankaupan vaihtosuhteeseensa muun maailman kanssa käytävässä kaupassa. Pieni maa ei voi vaikuttaa vaihtosuhteeseensa, vaan ottaa

maailmanmarkkinoiden hinnat annettuina. Kauppablokki pystyy tähän erityisesti sellaisten maiden kohdalla, joille blokin merkitys vientikohteena on suuri. Kaupan esteiden madaltuessa tulliliiton sisällä ulkopuolisten maiden suhteellinen asema heikkenee ja ne joutuvat kilpailemaan hinnalla säilyäkseen kauppablokin alueen markkinoilla. Tulliliiton kannalta tuontihinnat laskevat, jolloin sen vaihtosuhte paranee. Toisin ilmaistuna tulliliitto imee hyvinvointia muusta maailmasta itseensä.

Suorana seurauksena alueellisella tulliliitolla ei ole houkutusvapauttaa kauppaa globaalisti. Alueelliset kauppa-alueet voivat olla, mutta eivät välttämättä ole rakennuspalikoita tiellä maailmankaupan vapauteen tai kuten *Paul Krugman* (1991a) artikkelissaan *Is bilateralism bad?* asian pukee: "...puoli limppua voi olla huonompi kuin ei limppua ollenkaan." Multilateralismin ja regionalismin välinen vuorovaikutus on ollut aktiivisen tutkimuksen kohteena erityisesti viimeisen vuosikymmenen ajan, eikä vähiten Euroopan integraation inspiroimana.

Hieman vähemmän raadollisesti tulliliitolla on kuitenkin mahdollisuus valita täysin toisenlainen politiikka. Niin sanotun Kemp-Wan teoreeman mukaan (*Kemp & Wan* 1976), tulliliitto voi valita kauppapolitiikkansa niin, että se takaa oman taloudellisen hyvinvointinsa kasvun vähentämättä muun maailman hyvinvointia. Siinä missä optimitullipolitiikka kiristyy kauppablokin kasvaessa, Kemp-Wan -politiikka edellyttää kauppapolitiikan liberalisoimista. Ajatuksena on, että politiikalla eliminoidaan kaupan siirtymisen. Huonona puolena on, että mikään ei takaa, että tulliliitto todella näin tekee. Euroopan unionin kauppapolitiikka on useimpien tutkimustulosten mukaan ollut sopusoinnussa Kemp-Wan -teoreeman kanssa maatalouspolitiikkaa lukuun ottamatta.

GATTin ja WTO:n piirissä tapahtuva multilateraalinen kaupan vapauttaminen on kautta aikojen reagoinut Euroopan integraation kehitykseen. GATT jopa kieltää tulliliittojen muodostamisen kuitenkin sillä poikkeuksella, että tulliliiton saa muodostaa, jos blokin kaupapolitiikka ei kiristy sen laajetessa. Kemp-Wan -teoreeman mukaan tämä ei riitä estämään muun maailman hyvinvointitappiota. Niinpä maailmankaupan vapauttajat Genevessä ovat toimineet aktiivisesti. EEC:n synnyttänyttä Rooman sopimusta seurasivat GATT:n Dillonin ja Kennedyn kierrokset, jotka laskivat EEC:n ulkotullitasoa. EY:n laajenemista vuonna 1973 seurasi GATT:n Tokion kierros ja huomattava on myös EFTA-maiden onnistuneet vapaakauppaneuvottelut EY:n kanssa. Sisämarkkinaohjelman käynnistymistä seurasi GATT:n Uruguayn kierros. EU:n itälaajeneminen ja EMU epäilemättä käynnistävät seuraavan WTO-kierroksen lähitulevaisuudessa. Multilateralismin voidaan sanoa asettaneen ulkoiset rajoitteet Euroopan alueelliselle integraatiolle ja vieläpä teorian mukaisesti.

Perinteinen ulkomaankaupan teoria – jota Vinerkin hyödynsi – selittää kauppaa niin sanotun suhteellisen edun perusteella. Suhteellinen etu voi juontaa tuottavuuden eroista tai maiden tuotannontekijäperustasta. Jos olisi näin Euroopan integraation olisi pitänyt johtaa kaupan esteiden aletessa maiden erikoistumiseen niiden suhteellisen edun mukaisesti. Osin näin on tapahtunutkin, mutta keskimäärin noin 70 prosenttia EU:n sisäisestä kaupasta on luonteeltaan ristikkäistä: kauppaa samantyyppisillä hyödykkeillä autoilla, kännyköillä jne. Suhteellinen etu on vain yksi kaupan selitys.

Klassisessa ulkomaankauppateoriassa samankaltaiset maat käyvät vain vähän kauppaa keskenään. Mutta valtaosa EU-maista on kes-

kenään kohtalaisen samanlaisia ja samalla keskenään tärkeimpiä kauppakumppaneita. 1980-luvun alussa syntyneessä uudessa ulkomaankauppateoriassa myös samanlaisten maiden välinen kauppa pystytään selittämään.

Kuvitellaan kahta maata A ja B. Molemmissa tuotetaan toimialan X hyödykettä, mutta ne eivät ole keskenään identtisiä. Kutsutaankin A:ssa tuotettua X:ää X(A):ksi ja B:ssä tuotettua X(B):ksi. Toimialalla X vallitsee epätäydellinen kilpailu ja X:n tuotannossa on mittakaavaetuja. Oletetaan lisäksi, että maat ovat keskenään identtisiä. Kun maat alentavat kaupan esteitä, X(B):stä tulee maassa A suhteellisesti houkuttelevampi kuin aiemmin ja päinvastoin. Kilpailu X-toimialalla kiristyy ja X-sektorin hintataso laskee. Kokonaisuutena X-sektorin kysyntä maat A ja B yhteenlaskettuna kasvaa, X(A):n markkinaosuus maassa A pienenee, samoin X(B):n maassa B, mutta tällöin molempien vienti kasvaa. Matalammat hinnat vähentävät yritysten voittoja tuotettua yksikköä kohden, mutta viennin kasvu ja kasvavat skaalatedut aiheuttavat positiivisen tuotantoefektin. Kuluttajat hyötyvät matalammista hinnoista ja tuotevariaation kasvusta. Siinä, missä klassinen teoria ennakoii tuotannollisen erikoistumisen voimistumista, uusi ulkomaankauppateoria ennakoii kulutuksen monipuolistumista.

En väitä, että Euroopan integraatiokehitys sinänsä selittäisi, miksi uusi ulkomaankauppateoria syntyi, mutta inspiraationa se on varmasti ollut. Teoria nostaa esille myös integraation kannalta hyvin keskeisen kysymyksen EU:n sisämarkkinoiden ja kansallisten markkinoiden välisistä suhteista. Jos kilpailuefekti toimii täydellä voimallaan, pitäisi sen äärimmillään johdattaa siihen, että koko sisämarkkina-alueella hyödykkeellä X(A) olisi yksi yhteinen hinta. Käytännössä näin ei ole. Tämä puolestaan nostaa

esille teoreettisesti ja myös empiirisesti mielenkiintoisen kysymyksen siitä, mitä integraatio lopulta on. Kapeasti ymmärrettynä se on kaupan esteiden alentamista, mutta niin kauan kuin $X(A)$:n hinta maassa A poikkeaa sen hinnasta, integraatio on epätäydellistä.

Käytännössä yhden hinnan laki voi tuskin koskaan toteutua. Toteutuakseen se edellyttää liikaa. Alueellisilla markkinoilla on aina omat erityispiirteensä jopa maiden sisällä. Tiedämme, että hyvinkin homogeeniset standardoidut tuotteet, kuten Big Macit tai IKEA-huonekalut, eroavat hinnoiltaan eri paikoissa enemmän kuin kuljetuskustannusten verran. Niinpä Euroopan integraatiota edistävät tahot voivat parhaimmillaan vain pyrkiä vähentämään markkinoiden segmentoitumista, mitä alettiin pitää 1980-luvun alussa merkittävänä syynä EY-integraation takkuamiselle öljykriisien jälkeen. Segmentoitumista edistivät myös jäsenmaissa noudatetut erilaiset standardit ja hallinnolliset määräykset. Sisämarkkinaohjelman teoreettinen ydin on suoraan uuden ulkomaankauppa-teorian opeissa. Pelkistetysti sisämarkkinaohjelma pyrki poistamaan EU-maiden väliset taloudelliset rajat, minkä viimeinen silaus on Euroopan talous- ja rahaliitto. Sisämarkkinaohjelmaa arvioineet tutkimukset ovat myös vahvistaneet, että vaikutukset ovat olleet odotettuja. Tulevaisuudessa EMU vähentää edelleen markkinoiden segmentoitumista, koska hintojen vertailtavuus paranee. Euron käyttöön otto merkitsee myös sitä, että myynti esimerkiksi Suomesta Saksaan ei ole enää perinteisesti mielessä ulkomaankauppaa.

Rahataloudellisen integraation teoriapohjana voidaan pitää *Robert Mundellin* 1960-luvulla kehittämää optimivaluutta-alueen ajatusta, josta hänet palkittiin taloustieteen Nobel-palkinnolla vuonna 1999 EMU:n kolmannen vai-

heen käynnistymisen kunniaksi. Pelkistetysti valuutta-alue on optimaalinen, jos sen jäsenmaat eivät tarvitse valuuttakurssipolitiikkaa sopeutuakseen muista jäsenmaista poikkeaviin suhdannevaihteluihin. Käytännössä kansallisen valuuttakurssi- ja rahapolitiikan tarve onkin vaikeammin arvioitavissa. Se on todennäköisesti pieni, jos rahaliiton jäsenet ovat keskenään integroituneita, käyvät intensiivisesti kauppaa keskenään, kauppa on suureksi osaksi ristikkäistä, maiden tuotantorakenteet muistuttavat toisiaan, työvoima liikkuu maasta toiseen vilkkaasti jne. Mahdollisia haittoja valuuttakurssipolitiikasta luopumisesta on lisäksi arvioitava rahaliitosta kiistatta koituvia tehokkuusetuja vasten.

Optimivaluutta-alueen teoria voi parhaimmillaankin selittää vain osan EMU:n synnystä. Suomen tai Kreikan jäsenyyttä se selittää huomnommin kuin esimerkiksi Benelux-maiden. Jälleen kerran Euroopan integraatio on tarjonnut taloustieteelle pähkinän purtavaksi ja EMU-projektia on alettu selittää OVA-teoriaa täydentävin välinein. Näitä ovat poliittiset tekijät, mutta myös puhtaasti taloudelliset syyt. Voidaan ajatella, että EMU muovaa siihen osallistuvien talouksien rakennetta yhtenäiseen suuntaan, jolloin ei nyt niin optimaalinen valuutta-alue voi olla sitä tulevaisuudessa. Ulkopuolella maan tuotantorakenne ei muovautuisi ja samalla tehokkuusedut jäisivät saavuttamatta. Toinen peruste rahaliitolle voi aivan viimeaikaisten tutkimusten mukaan olla sen voimakas markkinasegmentaatiota vähentävä ja kauppaa luova positiivinen vaikutus. Tehokkuusedut voivat siis olla suurempia kuin perinteisesti on ajateltu.

GATT:n Uruguayn kierros oli toistaiseksi pisin ja hankalin maailmankaupan vapauttamiseen tähtäävä neuvottelurupeama. Samaan ai-

kaan alueellinen integraatio nosti uudelleen päätään, kun EY laajeni ja tiivistyi ja NAFTA syntyi. Myös muualla puuhattiin alueellisia kauppasopimuksia. Tyypillisesti ilmiölle esitetiin kahta selitystä: GATT-neuvottelujen monimutkaistumista ja USA:n asennemuutosta. Jälkimmäisellä tuskin voi olla kovin suurta merkitystä Euroopan integraation etenemiselle eikä GATT:n hankaluuksista ole sisämarkkinaohjelman tai käynnissä olevan itälaajenemisen selittäjäksi. On huomattava, että edelleenkin alueelliset integraatiojärjestelyt EU:ta ja NAFTA:a lukuun ottamatta ovat varsin rajallisia.

Euroopan integraatio ja osin myös NAFTA ovat inspiroineet ainakin kahta teoreettista ajatusta regionalismin viimeaikaisesta kehityksestä. Niin sanotussa regionalismin dominoteoriassa (*Baldwin* 1995, 1997) alueellisen integraation laajenemista selitetään sen syvenemisellä. Sisämarkkinaohjelma merkitsi EFTA-maiden kannalta suhteellista kustannustappiota, kun kauppa EY:n sisällä halpeni. Reuna-alueiden yrityksillä on siis houkutin painostaa maansa päättäjiä neuvottelemaan parempi sopimus kuin voimassa ollut vapaakauppasopimus. Uhkana yritykset voivat käyttää tuotannon siirtämistä matalampien kaupan kustannusten sisämarkkina-alueelle. Maan hallituksen on arvioitava hyötykö se enemmän jäsenyyden vastustajista vai puoltajista. Jos asetelma muuten säilyy ennallaan, EFTA-yritysten aseman heikkeneminen merkitsee, että ne ovat valmiita kampanjoimaan aiempaa voimakkaammin jäsenyyden puolesta ja uudessa poliittisessa tasapainossa maa hakee EU-jäsenyyttä. On helppo nähdä, kuinka osuvasti dominoteorian logiikka toimi EFTA-maiden liittyessä unionin jäseniksi 1995.

Toinen viimeaikaisesta Euroopan integraatiosta ammentava teoria lähtee liikkeelle siitä,

että pääosin uusi regionalismi on perustunut jo olemassa olevien kauppablokkien laajenemiseen. Lisäksi koko maailmankaupan kannalta tilanne on nyt aivan toinen kuin 1950–60 -luvulla. *Ethierin* (1998) mukaan globaali maailmankaupan vapautuminen on perussyy sille, miksi regionalismi nosti uudelleen päätään 1980-luvun lopulla. Tämä johtuu siitä, että kaupan siirtymän suhteellinen merkitys on sitä pienempi mitä vapaampaa kauppa yleisesti on. Alueelliset integraatiojärjestelyt tulevat houkuttelevammiksi.

Ethier kääntää ajatuksen regionalismista globaalin vapaakaupan rakennusmateriaalina päällelleen. Vapaa kauppa onkin välttämätön ehto alueellisen integraation menestymiselle. Ajatusta voidaan soveltaa myös EU:n sisälle. Jos Euroopan integraatio takaa rauhan, alueiden merkityksen tulisi samaa logiikkaa käyttäen voimistua. Valtioiden rajat menettävät tällöin merkitystään.

Uudelle regionalismille on myös tyypillistä, että jo olemassa olevat kauppablokit laajenevat maihin joiden taloudellinen tausta eroaa vanhoista jäsenmaista. EU:n itälaajeneminen on oivallinen esimerkki. Euroopan unioni toimii ulkopuolisena ankkurina hakijamaille niiden talousuudistuksissa, joihin niitä kannustaa sisämarkkinaintegraation lisäksi se havaittu toiseikka, että ulkomaiset investoinnit seuraavat onnistuneita uudistuksia.

Euroopan integraation leviäminen vapaakaupasta tuotannon tekijäliikkeisiin ja yhteiseen valuuttaan sekä rahapolitiikkaan on luonnollisesti laajentanut myös EU-tutkimuksen kenttää. Samalla entistä useammin vertailukohtaa haetaan USA:n integraatiosta. Tyypiesimerkkejä ovat esimerkiksi uuden talousmaantieteen tutkimus (*Krugman* 1991b, *Forslid* et al. 1999, *Haaland* et al. 1999, *Braunerhjelm* et al. 2000),

EU:n päätöksenteko (Baldwin et al. 2001, *Kirman & Widgrén* 1995) tai yleisemmin Euroopan unionin institutionaalinen rakenne (*Dewatripont et al.* 1995).

Kansainvälisen talouden teoria ei anna vastausta siihen, miksi Euroopan integraatio alun pitäen lähti liikkeelle, mutta sen jälkeen teorian tuloksia on käytetty EU:n kehityksessä ja arvioitaessa EU:n asemaa maailmantaloudessa. Taloustieteellä on siis ollut merkityksensä Euroopan integraatiota rakennettaessa.

Euroopan integraation merkitys taloustieteessä perustuu sen vankkaan asema tutkimuskohteena. Sen keskeisempi merkitys taloustieteessä on kuitenkin se, että Euroopan integraatio on tuonut kokonaan uusia piirteitä väljästi tulkiten kansainvälisen talouden tutkimukseen. Hyviä esimerkkejä ovat edellä kuvatut mallit siitä, mihin regionalismi perustuu tai EU:n ja EKP:n päätöksenteon tutkimus. Euroopan integraatio on laajentanut kansainvälisen talouden tutkimuskenttää alueille, jotka eivät tiukasti ottaen perinteistä taloustiedettä, mutta joilla on merkittäviä taloudellisia vaikutuksia. Samalla Euroopan integraatio on asettanut haasteen integraatioteorialle, kun asiat ovat edenneet toisin kuin se on ennakoanut. □

Kirjallisuus

- Baldwin, R. (1995): A Domino Theory of Regionalism, teoksessa Baldwin, R. & Haaparanta, P. & Kiander, J. (toim.): Expanding membership of the European Union, CEPR/Cambridge University Press.
- Baldwin, R. E. (1997): The Causes of Regionalism. *The World Economy* 20, 865–888.
- Baldwin, R., Berglöf, E., Giavazzi, F. & Widgrén, M. (2001): Nice Try: Should the Treaty of Nice Be Ratified, *Monitoring European Integration* 11, Centre for Economic Policy Research, Lontoo.
- Braunerhjelm, P. & Faini, R. & Norman, V. & Ruane, F. & Seabright, P. (2000): Integration and the Regions: How the Right Policies Can Prevent Polarization. *Monitoring European Integration* 10, CEPR, Lontoo.
- Dewatripont, M. & Giavazzi, F. & von Hagen, J. & Harden, I. & Persson, T. & Roland, G. & Rosenthal, H. & Sapir, A. & Tabellini, G. (1995): Flexible Integration. *Monitoring European Integration* 5, Centre for Economic Policy Research, London.
- Emerson et al. (1988): The Economics of 1992: The EC Commission's Assessment of the Economic Effects of Completing the Internal Market, Oxford University Press.
- Ethier, W. (1998): The New Regionalism, *Economic Journal* 108, 1149–1161.
- Forslid, R. & Wooton, I. (1999): Comparative advantage and the location of production, *CEPR Discussion Papers* 2118.
- Forslid, R. & Haaland, J. & Midelfart Knarvik, K. H. (1999): A U-shaped Europe? A simulation study of industrial location, *CEPR Discussion Papers* 2247.
- Haaland, J. & Kind, H. J. & Midelfart Knarvik, K. H. & Torstensson, J. (1999): What determines economic geography in Europe, *CEPR Discussion Papers* 2072.
- Kemp, M. C. & Wan, H. (1976): An Elementary Proposition Concerning the Formation of Customs Union, *Journal of International Economics*, Vol. 6, 95–97.
- Kirman, A. & Widgrén, M. (1995): Voting in the European Union: European Economic Decision-Making Policy: Progress or Paralysis?, *Economic Policy* 21, 421–460.
- Krugman, P. (1979): Increasing returns, monopolistic competition and international trade, *Journal of International Economics* 9, 469–480.
- Krugman, P. (1991a): Is Bilateralism Bad?, teoksessa Helpman and Razin (toim.), *International*

- Trade and Trade Policy, Cambridge MA, MIT Press.
- Krugman, Paul (1991b): Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy* 99, 483–499.
- Laruelle, A. & Widgrén, M. (1998): Is the allocation of voting power among EU states fair?, *Public Choice* 94: 3–4, 317–339.
- Sapir, A. (1992): Regional Integration in Europe, *Economic Journal* 102:6, 1491–1506.
- Smith, A. & Venables, A. (1988): Completing the Internal Market in the European Community, *European Economic review*, Vol. 32, 1501–1525.
- Viner, J. (1950): *The Customs Union Issue*, New York: Carnegie Endowment for International Peace.